Oddziaływania wychowawcze nauczyciela jako źródło (nie)wiedzy w kontekście edukacji społeczno-przyrodniczej

Lucyna Pacan, Akademia Pomorska w Słupsku

Streszczenie:

Niniejszy artykuł jest prezentacją egzemplifikacji dotyczących oddziaływań wychowawczych nauczyciela w zakresie wczesnej edukacji. Zasadniczym celem, który towarzyszy tym rozważaniom, jest próba odpowiedzi na pytanie: czy oddziaływania wychowawcze nauczyciela są źródłem wiedzy, czy też jego niewiedza stanowi barierę w uczeniu się? W tym zakresie szczególnie istotne pozostają relacje pomiędzy uczniem a nauczycielem oraz dzieckiem a dorosłym. Analiza zagadnień dotyczących umiejętności ich budowania jest kluczowa dla dalszej edukacji dzieci, a także dla kandydatów do zawodu nauczyciela.

Słowa kluczowe:

edukacja społeczno-przyrodnicza, nauczanie, nauczyciel edukacji wczesnej, relacja, uczenie się, uczeń

Jeśli myślisz rok naprzód – sadź ryż.
Jeśli myślisz 10 lat naprzód – sadź drzewo.
Lecz jeśli myślisz 100 lat naprzód – ucz ludzi.

Przysłowie chińskie

Coraz częściej koncentrujemy się na zapobieganiu niepowodzeniom szkolnym uczniów. Mając na uwadze, że to pierwsze doświadczenia decydują o tym, jaki charakter będzie miała edukacja w życiu dziecka, staramy się stale podnosić ich atrakcyjność. Już od przedszkola organizuje się różnorodne metody i formy pracy, które mają wzbogacić prezentowane przez nauczyciela treści oraz rozbudzić ciekawość poznawczą wychowanków. Czy współczesna edukacja i rzeczywistość szkolna są w stanie sprostać oczekiwaniom dziecka?

O edukacji społeczno-przyrodniczej

Dziecko na etapie wczesnej edukacji poznaje najbliższe mu otoczenie, jest zaznajamiane z treściami przyrodniczymi oraz społecznymi. Uczy się zasad panujących w grupie, przestrzegania reguł w grze, w końcu poznaje normy obyczajowe. Obserwuje naturę, pielęgnuje rośliny w kąciku przyrodniczym, słucha opowiadań, których głównymi bohaterami są zwierzęta. Dzieje się tak za sprawą łatwości w przekazywaniu wiedzy przyrodniczej, która jest przyjemna w odbiorze.

> Poznawanie przyrody ma charakter dwustopniowy. Pierwszy stopień – to poznawanie konkretno-zmysłowe, drugi zaś – pojęciowe. Poznawanie przyrody przez dzieci przedszkolne powinno przebiegać od kontaktów z obiektami i zjawiskami przyrodniczymi do kształtowania ich przyrodniczego myślenia[1].

Już samo przebywanie w takich miejscach, jak „park, las, ogród szkolny, obok walorów poznawczych, dają okazję do zaspokojenia naturalnej potrzeby ruchu, możliwość aktywności fizycznej na świeżym powietrzu, przebywania w otoczeniu tonującym negatywne bodźce otoczenia"[2]. Ważne jest umiejętne kształtowanie więzi pomiędzy dzieckiem a przyrodą, w duchu szacunku, „by przyroda nigdy nie stała się obojętnym tłem, lecz była zawsze ważnym elementem życia, celem poznania, przedmiotem zainteresowań, może nawet pasją"[3].

Edukacja społeczno-przyrodnicza jest odpowiedzialna za rozwój dziecka w czterech sferach:

- poznawczej – obserwacja zjawisk, eksperymenty i doświadczenia. „Podczas takiego uczenia się dzieci kształcą koncentrację uwagi, umiejętność porównywania, uogólniania, rozwijają zdolność wnioskowania"[4];
- fizycznej – zabawy i ruch na świeżym powietrzu, spacery i wędrówki piesze;
- emocjonalnej – jest źródłem doznań i wrażeń estetycznych. Piękno przyrody cieszy oraz wprawia w dobry nastrój, a także uczy dziecko, czym jest śmierć i umieranie;
- społeczno-moralnej – opieka nad roślinami w sali czy w ogrodzie uczy odpowiedzialności (kształtuje w dziecku poczucie obowiązku), lecz dostarcza także wiele satysfakcji.

1 A. Budniak, *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*, Kraków 2010, s. 33–34.

2 I. Zioło, *Podstawy geografii w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1999, s. 11.

3 B. Dymara, *Przyroda w literaturze i życiu dziecka*, [w:] B. Dymara, S. Michałowski, L. Wollman-Mazurkiewicz, *Dziecko w świecie przyrody*, Kraków 1998, s. 16.

4 A. Budniak, dz. cyt., s. 16.

Poznawanie zjawisk zachodzących w przyrodzie ma wymiar wielostronny. Wymaga ono jednak dużego zaangażowania ze strony nauczyciela. Odpowiedni dobór metod i środków dydaktycznych decyduje o jakości poznania. W edukacji społeczno-przyrodniczej nie liczy się ilość przekazywanych treści, lecz sposób ich prezentowania. Trafnie oddaje to Bronisława Dymara: „Więcej, więcej, więcej... Ale po co? Wiedza nie przeżyta, wiedza wtłoczona, tylko przemknie w życiu człowieka”[5].

Co decyduje o jakości procesu nauczania-uczenia się?

W tabeli 1 zgromadzono i podzielono na kategorie czynniki decydujące o jakości procesu kształcenia. Wśród nich wymienić można podgrupy skupiające się na wychowanku oraz wychowawcy, a także te dotyczące bazy lokalowej i materialnej, którą dysponuje placówka oświatowa. Do pozostałych zaliczyć można m.in. politykę oświatową państwa bądź plan zajęć. Czynniki zostały podzielone na trzy kategorie, w zależności od tego, czy dotyczą tylko dziecka, dziecka i nauczyciela czy samego nauczyciela. Każdy z nich należy rozpatrywać dualistycznie, ponieważ może działać pozytywnie oraz negatywnie, np. nauczyciel, który odwołuje się do własnego dzieciństwa, może stosować sposób, w jaki był wychowywany. Dzięki swojej refleksyjności i wiedzy powinien on przeanalizować, które z tych metod mają pozytywną wartość, a które dawno powinny zostać zapomniane, ponieważ niekorzystnie wpływają na osobowość dziecka. Innym czynnikiem jest posiadanie przez ucznia obowiązków domowych. Z jednej strony jest to dodatkowy czas, który musi poświęcić na ich realizację, z drugiej zaś – uczy odpowiedzialności, planowania oraz lepszego gospodarowania czasem.

Tabela 1. Czynniki decydujące o jakości procesu kształcenia

Kogo dotyczą?	Osobowe, związane z wychowawcą i wychowankiem	Lokalowe i materialne	Pozostałe
dziecko	rodzina, rodzeństwo	sytuacja finansowa i mieszkaniowa rodziny	rówieśnicy, obowiązki domowe, przyjaźnie

5 B. Dymara, dz. cyt., s. 21.

Kogo dotyczą?	Osobowe, związane z wychowawcą i wychowankiem	Lokalowe i materialne	Pozostałe
dziecko i nauczyciel	wiek, płeć, stan zdrowia, osobowość (emocjonalność, wrażliwość, pomysłowość, otwartość, poczucie własnej wartości, umiejętność budowania relacji partnerskich)	rodzaj placówki, baza lokalowa (przestrzeń, ogród, pracownie tematyczne), czynniki fizyczne i klimatyczne, liczba dzieci w grupie/klasie	polityka oświatowa państwa, plan zajęć, treści kształcenia
	styl wychowania, wartości, pielęgnowanie tradycji, więzi		
nauczyciel	biografia szkolna, odwoływanie się do własnego dzieciństwa	wynagrodzenie	współpracownicy, zakres obowiązków zawodowych, przygotowanie metodyczne i merytoryczne, wykształcenie, doświadczenie zawodowe

Źródło: opracowanie własne.

Źródła (nie)wiedzy

1. Zasób wiadomości

   Informacje, które posiada pedagog są niezwykle istotne. Każdy kandydat do zawodu nauczyciela w trakcie studiów zgłębia wiedzę dotyczącą sposobu kształcenia oraz odnoszącą się do nauczanego w przyszłości przedmiotu. To, czy nauczyciel został odpowiednio wyposażony w informacje merytoryczne oraz metodyczne, stanowi kluczową kwestię edukacji. Coraz częściej zdarza się, że uczelnie ograniczają liczbę godzin ćwiczeń i wykładów, przez co studenci zapoznawani są z zagadnieniami jedynie w stopniu fundamentalnym.

2. Motywacja

   Uzupełnianie wiedzy i stałe podnoszenie kwalifikacji są wpisane w zawód nauczyciela. To, czy będzie on chciał rozwijać swoje umiejętności, zależne jest jednak tylko od niego. Na podstawie

teorii Miltona Rokeacha[6], dotyczącej dwóch typów umysłu, otwartego i zamkniętego, możemy wyróżnić dwa rodzaje nauczycieli:

– poszukujący aktywista – cechuje się silną potrzebą poznania oraz otwartością na nowe sytuacje. Nauczyciel odznaczający się tym typem działania łatwo przyswaja wiedzę; to osoba kreatywna, z inicjatywą. Nie boi się przyznać, że czegoś nie wie. Jego atutem jest to, że dąży do uzyskania odpowiedzi,
– bierny inhibitor – odbiór i przyswajanie informacji są utrudnione. Występuje słaba podatność na zmiany. To typ nauczyciela, który obawia się pytań ze strony uczniów. Wymusza działanie systemu opartego na jednokierunkowym przekazie informacji. Lęk związany z nieudzieleniem odpowiedzi (lub podaniem błędnej) jest tak silny, że nauczyciel nie dopuszcza do zadawania pytań. Funkcjonowanie w tym schemacie zapewnia pedagogowi poczucie bezpieczeństwa, jednocześnie zabija dziecięcą ciekawość i potencjał.

3. Dialog

Metoda dialogu to sposób komunikacji, w której podmioty dążą do wzajemnego zrozumienia, zbliżenia i współdziałania [...]. Postawa dialogowa jest zatem otwarciem wobec każdego człowieka[7].

To działanie nauczyciela i ucznia, którego fundament stanowi relacja partnerska. Według Martina Bubera dialog zakłada równość partnerów, którzy wzajemnie uczą się od siebie: „Nauczyciel może i powinien widzieć w uczniach nie tylko odbiorców, lecz również *dawców wiedzy*[8].

Zestawiając ze sobą powyższe elementy jako krańcowo różne, otrzymujemy schemat obrazujący źródła (nie)wiedzy nauczyciela. Najlepszą postawę zdaje się przyjmować nauczyciel o dużym zasobie wiadomości, otwarty na dialog i posiadający jednocześnie motywację do dalszego rozwoju. Warto jednak wziąć pod uwagę, że nauczyciel z małym zasobem informacji, lecz nastawiony na słuchanie dziecka i przejawiający chęć do nauki, będzie również dobrze rokował. Dzięki otwartości i podatności na zmiany jego zasób wiedzy będzie się rozszerzał. Mniej optymistycznie przedstawia się przyszłość nauczycieli zorientowanych na brak dialogu (co skutkuje narzucaniem treści, które nie zawsze pozostają w obrębie zainteresowań dziecka) oraz brak motywacji (oferowana wiedza będzie powielana, bez aktualizowania nowych faktów).

6 A. Klim-Klimaszewska, *Twórcza aktywność*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6, red. T. Pilch, Warszawa 2007, s. 833.

7 J. Tarnowski, *Pedagogika egzystencjalna*, [w:] *Pedagogika podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006, s. 258.

8 Tamże.

Rysunek 1. Źródła (nie)wiedzy nauczyciela

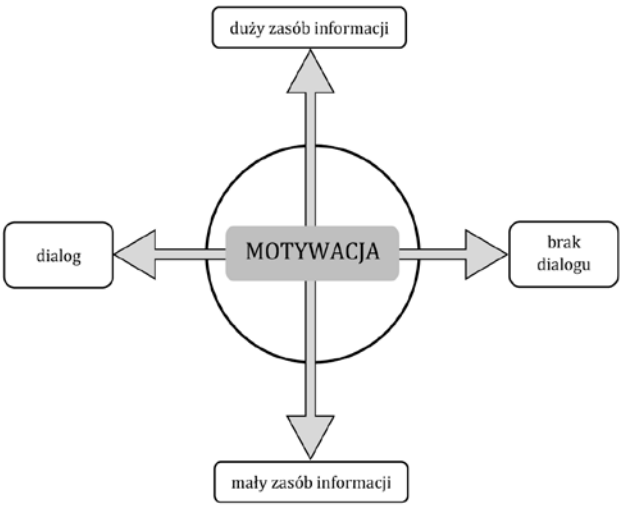

Źródło: opracowanie własne.

Metoda zadaniowa

Wśród metod wychowania wyróżnić możemy następujące:

- nagradzania,
- karania,
- modelowania,
- perswazji,
- zadaniową[9].

Metoda zadaniowa polega na uczeniu się przez działanie, czyli rozwiązywanie różnorodnych zadań. Główną trudnością, jaka pojawia się przy stosowaniu tej metody, jest wytworzenie w uczniu potrzeby realizacji zadania, czyli wzbudzenie motywacji. Ważne jest przy tym ukazanie atrakcyjności i celowości w taki sposób, aby dziecko zechciało podjąć trud wykonania zadania. Nie należy przy tym stosować dodatkowych bodźców, czyli nagród. Już sama próba realizacji przedsięwzięcia powinna być zauważona i doceniona przez nauczyciela, a ukończenie zadania winno stanowić dla dziecka sukces. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu przedstawiono jedynie wybrane przykłady zadań:

1. Stworzenie przez dziecko albumu dotyczącego miejscowości, w której mieszka. Ukazanie najważniejszych informacji (w tym legend),

9 K. Konarzewski, *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*, Warszawa 1982, s. 20.

obiektów i atrakcji turystycznych. Nawet mała miejscowość kryje różne ciekawostki, które nie są na co dzień dostrzegane.

2. Wykonanie zielnika zawierającego przykłady roślin (bylin, krzewów i drzew). Dzięki temu zadaniu dziecko nabywa umiejętność rozpoznawania roślin w najbliższym otoczeniu.
3. Prezentacja prognozy pogody. Zadanie polega na zapowiedzeniu prognozy pogody dla Polski lub jej regionu. Można użyć samodzielnie wykonanych rysunków zjawisk atmosferycznych bądź wykorzystać gotowe mapy pogodowe dostępne w Internecie. Zadanie to utrwala wiedzę dziecka dotyczącą znajomości mapy.
4. Wykonanie gry o tematyce przyrodniczej. Mogą służyć wprowadzeniu nowej wiedzy lub utrwaleniu poznanych już wiadomości. Przykładem jest „Ekologiczne memo", które polega na zebraniu przez graczy jak największej liczby par identycznych obrazków (zawierają one przykłady roślin lub zwierząt objętych ochroną).
5. Budowa zegara słonecznego w ogrodzie. Obserwowanie i analizowanie położenia cienia względem pory dnia.

Zakończenie

Przyroda odgrywa ogromną rolę w rozwoju dziecka.

> Dzieci potrzebują więc dla swoich odkrywczych i badawczych działań nie tylko motywującego otoczenia pełnego różnych bodźców, lecz również dorosłych, którzy będą dodawali im odwagi oraz wspierali ich ciekawość świata, żądzę wiedzy i pęd ku dociekaniu istoty wszystkiego wokół siebie [...]. Potrzebują one poczucia bezpieczeństwa i pewności siebie, jakie daje im wyrozumiałe wsparcie i akceptacja ze strony otoczenia, aby mogły się rozwijać i uczyć[10].

Nauczyciel musi być otwarty na dziecko i pamiętać, że nie jest ono tylko postacią, która zajmuje przestrzeń w sali. To przede wszystkim człowiek, z uczuciami i emocjami, które sprowadził z domu. To nieprzespana noc z powodu młodszego rodzeństwa lub brak odpowiednich przyborów ze względu na trudną sytuację materialną rodziny. Nauczyciel powinien w każdym dziecku dostrzegać i chwalić postępy, jakie czyni – postępy na miarę jego możliwości. Wiedza metodyczna może być zdobywana przez nauczyciela poprzez różnego rodzaju szkolenia bądź warsztaty. Inaczej dzieje się z wiadomościami przedmiotowymi, związanymi z konkretną edukacją. W tym przypadku źródło informacji stanowią nie tylko podręczniki, filmy i pomoce dydaktyczne, lecz także uczeń, który staje się „nośnikiem wiedzy".

10 A. Budniak, dz. cyt., s. 37.

Bibliografia

Budniak A., *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*, Kraków 2010.

Dymara B., Michałowski S., Wollman-Mazurkiewicz L., *Dziecko w świecie przyrody*, Kraków 1998.

Klim-Klimaszewska A., *Twórcza aktywność*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku,* t. 6, red. T. Pilch, Warszawa 2007.

Konarzewski K., *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*, Warszawa 1982.

Tarnowski J., *Pedagogika egzystencjalna*, [w:] *Pedagogika podręcznik akademicki*, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006.

Zioło I., *Podstawy geografii w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1999.

The impact of teacher's education as a source of (non)knowledge in the context of social and environmental education

Abstract:

Article is a presentation regarding the exemplification of educational impact by early education teacher. The main objective is reflection and attempt to answer the question: is the educational impact of teacher source of knowledge or lack of knowledge is a barrier to learning? In this regard, particular importance are relations between pupil and teacher; child and adult. Analysis of issues related to the skills of their building is a key. Especially for further education of children, but also for the candidates to the teaching profession.

Keywords:

early education teacher, learning, pupil, relation, social and environmental education, teaching